

ทำไร่เคียงสา

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

เทศน์เช้า วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากคต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ของเขา เวลาเขาพูดนะ พวกเราเมื่อก่อนคิดถึงหัวใจสิ หัวใจสมัยเมื่อแต่เดิม เราไม่เข้ามา
วัดนะหัวใจเราเป็นอย่างไร พอเราเข้ามาวัดหัวใจเราพัฒนาขึ้นเป็นอย่างไร ความคิดความเห็นเรา
จะเปลี่ยนไป ความคิดความเห็นของเรา ธรรมเริ่มตรงนี้ ธรรมเริ่มเข้ามาจากให้เรารเริ่มจากมี
ความคิดความเห็นแตกต่างจากความคิดเดิม อันนั้นวุฒิภาวะของใจมันพัฒนาขึ้นไป

แต่เดิมเราก็คิดของเราว่าเราเกิดขึ้นมาแล้วเรามีความสุขของเรา เราพอแล้ว เรามีความสุข
ของเรามีวาสนาของเราแล้วมันเพลิน มันหลงไปในโลกของเขา อยู่ในโลกของเขา มันมองไปอีก
อย่างหนึ่งเลยนะ เวลาเรามาวัดมาวากันนะ เราเดินผ่านหน้าพวกที่เขานั่งกัน เขาจะว่า “พวกนี้ไม่มี
ความคิดเลย โง่มากไปหาพระหาเจ้า ทำไมคิดอย่างนั้น ของเขายังมีความสะดวกสบาย เขามีเวลา
เหลือเฟือ เวลาของเรานี่ต้องเจียดไปให้พระเจียดไปให้อะไร มันเอาเวลาของเราไปขนาดไหน
เวลาของเราเรามาใช้ประโยชน์ของเราเองดีกว่า” นั่นความคิดของเขา

นี่สัมมาอาชีวะไง เวลาประกอบอาชีพชอบนี้ เวลาเราคิดกันเรื่องธรรมะนี้ เราประกอบ
อาชีพชอบ เราเลี้ยงชีพชอบ เราความดีชอบ อันนั้นเป็นมรรค นี่ความเป็นมรรค ๆ แล้วก็ว่าอย่าง
นี่เป็นการปฏิบัติธรรม มันเป็นการปฏิบัติธรรมนะ มันไร่เคียงสาเกินไป ความไร่เคียงสาเลย ธรรม
มันคืออะไร? ความเห็นอย่างนี้มันเห็นความเห็นจริยธรรมไง คือว่าพยายามทำให้จิตนิสัยของเรา
ให้มันเรียบง่ายลงไป ความคิดที่มันเผ่นกระโดดไป ความคิดที่มันเอาไว้ไม่อยู่ รั้งความคิดของ
ตัวเองไว้

นี่ศีล จริยธรรม ศีลธรรม มันรั้งความคิดของตัวเองไว้ ทำให้ตัวเองอยู่ในกรอบไง ความคิด
ตัวเองอยู่ในกรอบนี่เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรม แล้วการประพฤติปฏิบัติธรรมมีเพียงเท่านี้เอง

หรือ? มีเพียงแต่ว่าดิ้งให้เรามีความคิดอยู่ในระเบียบอย่างนั้นนะหรือ? แล้วก็เลสมันซ่อนอยู่ในนั้นนะ ถึงว่า “ไร่เลี้ยงสา” ไร่ แต่เดิมมีความเป็นคนจีโมโท เป็นคนโกรธมาก เป็นอะไรมาก แล้วเดี๋ยวนี้เป็นคนที่ว่าอารมณ์เย็นขึ้นมา อะไรขึ้นมาว่าอันนี้เป็นการปฏิบัติธรรม

มันเป็นเรื่องของโลกเขา โลกเขาที่ว่าเขาดิ้งความคิดของเขาไว้ เขาเห็นขี้ขี้ความคิดของเขาไว้ได้ อันนี้มันเป็นที่ว่าจริยธรรมศีลธรรมที่เราประพฤติปฏิบัติ มันการฝึกฝน เด็ก...เด็กถ้าเราเลี้ยงดีขึ้นมา อยู่ในโอวาทของเรา เราเลี้ยงขึ้นมาดี เด็กนิสัยก็จะดีขึ้นไป เด็กเราปล่อยไป ๆ มันก็ก้าวร้าวไป นี่เป็นเด็ก ๆ เห็นไหม

ความคิดว่าเป็นเด็ก ๆ ความเห็นขี้ขี้ของเราไว้ เราว่าอันนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม แล้วถามเด็กสิว่ามันไร่เลี้ยงสาไหม? มันไร่เลี้ยงสาเพราะมันโดนบังคับอยู่ ไร่เลี้ยงสา มันไม่รู้อะไรของมัน มันก็ยึดตัวเองไปเป็นใหญ่ นี่ความไร่เลี้ยงสาของเขา มันเป็นเรื่องของโลกเขา ถ้าเรื่องของธรรมมันจะเป็นอีกเรื่องหนึ่งเลย

ถ้าเรื่องของธรรม เห็นไหม ความจะไร่เลี้ยงสาอย่างไร การที่ทำไมใจของเราไว้อย่างนั้น มันเป็นแค่เปิดพื้นที่ให้ใจได้ทำงาน ใจของเราได้ทำงานประพฤติปฏิบัติธรรม ความเห็นของเราเห็นขี้ขี้ความคิดของตัวเองไว้ มันแค่ดิ้งความคิดออกมาให้สงบลง คนเรามันเคยโกรธ เคยโกรธมาก แล้วความโกรธนี้จางไป ๆ นี่มันเป็นการหินทับหญ้า การประพฤติปฏิบัติธรรมนี้เพียงแค่กดไว้เท่านั้นเองหรือ? การประพฤติกดไว้อย่างนั้น กดเอาไว้ไม่ให้มันเจริญอกงาม แต่เชื่อใจมันก็มีอยู่

เวลาเราเกิด เราทุกข์เรายากกันนั้นนะ ทุกข์ยากตรงไหน? ทุกข์ยากตรง อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา อวิชชาเราไม่เคยเห็นมัน อวิชชานี้พาให้จิตมาเกิด พอจิตเรามาเกิด เกิดเป็นมนุษย์เป็นอะไรนี้ เกิดเป็นมนุษย์นี้ประเสริฐแล้วนะ ประเสริฐตรงที่ว่ามีกฎหมายคุ้มครอง มีความเมตตา มีปัญญาหาอยู่หากินได้ แต่ไอ้ความหาอยู่หากินนะปัจจัย ๔ เครื่องอยู่อาศัย ความเป็นมนุษย์ก็อยู่อาศัยไป

แต่เวลากิเลสตัณหามันเกิดขึ้นมานี้มันต่อต้านตรงนี้ มันไม่พอใจสิ่งที่เรามีอยู่ มันต้องการ
 สิ่งที่มาเกินกว่าเหตุ ความมากกว่าเหตุ นั่นคือตัณหาความทะยานอยาก อันนี้เป็นกิเลส ตัวกิเลสนี้
 ตัวที่ทำให้ทุกข์ ข้าวของเงินทองอยู่ในบ้านมันก็เป็นสมบัติพออยู่พอใช้นะ เรามีพออยู่พอใช้ของ
 เราไป อันนั้นมันเป็นปัจจัย ๔ ที่เครื่องพออยู่พอใช้ อันนี้ไม่ใช่กิเลส

สัตว์ทั้งหลายเป็นญาติธรรม เกิดมาปากมีท้องต้องอาศัยปัจจัย ๔ เครื่องอยู่อาศัยไป เกิด
 เป็นมนุษย์ถึงว่าทุกข์ ทุกข์เพราะตรงนี้ไง ทุกข์เพราะว่าตัณหาความทะยานอยากในหัวใจที่เรา
 ไม่ชำระแก้ไข แต่ความทุกข์ที่ว่าทุกข์ประจำธาตุชั้นนี้มันเป็นทุกข์ที่ว่าทุกข์โดยธรรมชาติ ทุกข์
 ธรรมชาตินี้มันเป็นโดยธรรมชาติ แม้แต่พระอรหันต์ที่ว่าดับขันธสิ้นกิเลสไปแล้วก็ยังต้อง...

เห็นไหม พระโมคคัลลานะ โคนทูป แล้วพระพุทธเจ้าตอนที่ว่าไปปรินิพพานนะ “อานนท์
 เราหิวน้ำเหลือเกิน” ธาตุชั้นนี้มันต้องใช้ เราหิวน้ำเหลือเกิน เราหิวน้ำนี้ แต่คนหิวน้ำนี้ถ้าเป็นผู้ใหญ่
 มันก็ไม่กระวนกระวายมันพอดพอดทนได้ แต่เด็ก ๆ ถ้าหิวน้ำมันตีโพยตีพาย มันไม่ยอม มันจะ
 เรียกร้องเอาจนได้ตามของมัน พ่อแม่ต้องหามาให้เด็ก นี่ถ้ามีกิเลสอยู่มันเหมือนเด็ก มันไม่เข้าใจ
 สิ่งใดต่าง ๆ

ถ้าไม่มีกิเลสแล้วเหมือนผู้ใหญ่ มันความเข้าใจ แต่ผู้ใหญ่คนที่ฉลาดอยู่หิวน้ำ ในเมื่อน้ำมี
 อยู่ เราดื่มน้ำเพื่อแก้ความหิวกระหายนั้นมันจะเป็นโทษตรงไหน? มันไม่เป็นโทษ แต่เรานี้ความไร้
 ติเตียงของเรา เราไปมองตรงนั้นไง ว่าพระพุทธเจ้าก็ยังมีทุกข์อยู่ ...ทุกข์ไม่มีในหัวใจนั้น แต่ทุกข์
 มีในร่างกายนั้น ร่างกายนั้นเหมือนกับว่ากำลังทุกข์หิวกระหายอยู่ ถ้าได้เติมน้ำลงไปนี่มันคล่องตัว
 ขึ้นไป

มันไม่ไร้ติเตียงต่อเมื่อเราทำความสงบเข้ามา พอทำความสงบเข้ามาแล้วเข้าไปยก
 วิปัสสนานั้น ถึงจะเห็นว่าการประพฤติปฏิบัติธรรมที่เขาว่า การเป็นประพฤติปฏิบัติธรรม ธรรมนี้
 ไร้ติเตียงมากที่เขาทำกัน ความดูไปตามโลกไง มันเป็นสัมมาอาชีวะ เป็นศีลธรรมจริยธรรมที่ว่า
 ให้ใจเราอยู่ในกรอบของศีลของธรรมที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ อันนี้เป็นเรื่องของหยาบ ๆ ไร เรื่อง
 ของโลกเขา

ชาวพุทธนี้ เราไม่ใช่ชาวพุทธที่ทะเบียนบ้าน ชาวพุทธที่ทะเบียนบ้าน เห็นไหม เขาใส่ชื่อไปว่าทะเบียนบ้านเขาเป็นชาวพุทธ แล้วเขาก็ทำตามความพอใจของเขา เขาทำตามความพอใจของเขา เขาก็คิดว่าเขามีความสุข แต่ไม่ใช่เลย ไฟ...ไฟโดนไปที่ไหนมันก็ต้องร้อน ถ้าโดนไฟนะ

อันนี้ก็เหมือนกัน การแสวงหาว่าการแสวงหาด้วยความพอใจของเขา แต่มันไม่ใช่ พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ให้ศีลธรรมว่า ให้ขอบเขตของมนุษย์ใจ ความดีของมนุษย์มีอยู่แค่นี้ ต้องทำตามขอบเขตของมนุษย์นั้น ขอบเขตของมนุษย์คือศีล ๕ มีศีล ๕ มีจาคะ มีอะไรนี้ เริ่มเข้ามา วุฒิภาวะของใจจะเจริญขึ้นมา อันนี้เป็นเรื่องของโลกที่ว่าอยู่ในโลก

การเป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นก็เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมในโลกเขา เพื่อความอยู่กันเป็นสุขเท่านั้น เพื่อความเป็นสุขในชีวิตหมดใหม่ไป เทียนเล่มหนึ่งจุดแล้วมอดใหม่ เทียนเล่มนั้นไป มอดเทียนเล่มนั้นไปก็หมดชีวิตขันธ์นั้นไป ถ้าเราทำอย่างนั้นเราก็ทำคุณงามความดีเกิดมาเป็นมนุษย์ได้มนุษย์สมบัติแล้วไม่ลืมเนื้อลืมตัว อยู่ในมนุษย์สมบัติ ทำมนุษย์สมบัติของเราให้ เป็นมนุษย์สมบัติ มีศีล ๕ พร้อมมันก็ได้เกิดเป็นมนุษย์สมบัติต่อไปอีก มันได้เกิดอีก

ความเกิดเป็นความทุกข์ทั้งหมดชาติปี ทุกขา ในอริยสัจ ทุกข์นี้เกิดขึ้นเพราะมีความเกิด อันนี้เป็นปฐมเหตุ เพราะเกิดขึ้นมา สรรพสิ่งทั้งหลายเราถึงต้องไปเกี่ยวพันกับมัน แล้วเราต้องไปยุ่งยากกับทุก ๆ สิ่งที่ว่ามันเกิดขึ้นมาแล้วเรารับการระับผิดชอบ นี่ถ้าการประพฤติปฏิบัติธรรมมันต้องมาแก้ตรงนี้ไง ตรงที่ว่าทุกข์อยู่ที่ไหน ละที่สมุทัย นิโรธดับ ดับด้วยมรรค มรรคจะเริ่มเกิดขึ้นมา อันนี้ถึงว่าจะเห็นความแตกต่างระหว่างโลกกับธรรม

ถ้ายังเป็นความคิดว่าโลกนี่เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ใจมันอยู่แค่นั้นนะ การประพฤติปฏิบัติธรรมในโลกนี้เดี๋ยวนี้เป็นอย่างนั้น ธรรมอยู่ในเรื่องของโลก แล้วเข้าใจว่าเป็นธรรม เข้าใจว่า... ความเข้าใจว่านี่จิตมันพอตัวแล้ว มันไม่ยอมก้าวเดินไป ความพอตัวของใจ ใจถ้าหยุดอยู่ตรงไหนแล้วมันหยุดอยู่ตรงนั้น นี่ก็คิดเหมือนกันว่า อันนี้เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรม โลก โกรธ หลงของเราได้ชำระ ได้เบาบางลง ความเบาบางลงมันกดไว้ด้วยหินทับหญ้า

นี่เป็นสมถกรรม สมถะนี้ถึงสำคัญมาก สำคัญว่าให้จิตมันได้พักก่อน พอจิตมันได้พักแล้ว อันนั้นต่างหากถึงเป็นการปฏิบัติธรรม อันที่การยกขึ้นวิปัสสนาอันนั้นต่างหากถึงเป็นการปฏิบัติธรรม อันนั้นเป็นปฏิบัติธรรมเพื่อจะชำระกิเลส ธรรมนี้เพื่อเป็นการชำระกิเลส แต่ไอ้เรื่องความกตกิเลสไว้นี้ ไม่มีศาสนาที่เป็นอย่างนี้ คนดีคนไม่ดีเกิดขึ้นมามันอยู่ที่จริตนิสัย อยู่ที่อำนาจวาสนา อยู่ที่ความพอใจของใจดวงนั้น จะมีศาสนาไม่มีศาสนาคนก็มีคนดีคนชั่วปนกันไป ปนเปกันไป

แต่ในเมื่อมีศาสนาแล้วศาสนาสอนเรื่องการชำระกิเลส แล้วเอาเรื่องของโลกไปชำระกิเลส มันจะเป็นการชำระกิเลสได้อย่างไร? มันเป็นเรื่องของโลก เป็นการสืบทอด เป็นการอยู่อาศัย เป็นการสะสม การสร้างบารมี พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต้องปรารถนาเป็นพุทธภูมิ เป็นพระโพธิสัตว์ นี่อำนาจวาสนากำลังสะสมมา ช่วยเขาทุกอย่าง แม้แต่ชีวิตนี้สละ สละเพื่อหมู่สัตว์ ให้หมู่สัตว์มีความสุขขึ้นมา

อำนาจวาสนานี้สะสมมา สะสมมาเพื่อจะเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขนาดที่ว่าสะสมมาขนาดไหนแล้วเวลาจะมาเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องมาทรมานตน คั่นคว่ำอยู่ ๖ ปี อันนั้นก็เป็นการทุกข์ ความทุกข์ที่พยายามแสวงหาสิ่งที่เกิดขึ้นมา สิ่งที่จะเกิดขึ้นมาในหัวใจนั้นนะ การสะสมบารมีเรื่องของโลกมันเรื่องสะสมบารมีมันเลยสืบทอดไป

การสืบทอด ๆ มันเป็นความดี จะว่าเป็นความดี คีกับชั่วมันแน่นอน ความดีให้ผลเป็นความดี ความชั่วให้ผลเป็นความชั่ว แล้วมันถ้ามีจริต มีศีลธรรมจริยธรรม มันก็เรื่องของโลกก็สืบทอดไป มันก็ให้ผลเป็นความดี แต่มันก็เวียนในวัฏฏะ ความเวียนไปในวัฏฏะ เห็นไหม ถึงว่าความเวียนไปในวัฏฏะนี่เป็นการสืบทอดไปเฉย ๆ

แต่การดับ การทำลายวัฏฏะ วิวัฏฏะออกจากรุนั้น นี่การปฏิบัติธรรมมันอยู่ตรงนี้ ตรงที่ทำความสงบเข้ามาของใจ พอใจเริ่มสงบขึ้นมามันจะรู้หมด ความรู้ ออก ความส่งออก ความเห็นนะ นี่เวลาปีติมันเกิดรู้ต่าง ๆ ความรู้อันนั้นความรู้เป็นภาวะ สิ่งที่ได้รับรู้ต่าง ๆ นั้นเป็นภาวะ เพราะเราก็นี่ หัวใจนี้มันก็รู้ที่อยู่ตลอดเวลา มันรู้ของมันเองตลอดธรรมชาติของมัน แล้วมันอยากรู้เรื่องต่าง ๆ พอมันอยากรู้ต่าง ๆ มันก็แสวงหาออกไป มันก็พุ่งช่านออกไป

นี่พอจิตสงบเข้ามามันก็รู้อีกเหมือนกัน แต่ความรู้อันนี้เข้าใจว่าเป็นธรรมไง ธรรมมันเกิด เรารู้เรื่องต่าง ๆ เรารู้เป็นผู้วิเศษ มันรู้สิ่งที่มนุษย์ไม่รู้ มันเขวออกไปข้างนอก ถึงว่าต้องย้อนกลับมา ถ้าปฏิบัติธรรมจริง มันต้องย้อนกลับมา กลับมาตรงที่ว่ากายกับจิตอยู่ที่ไหน กิเลสอาศัยจิตอยู่ แล้ว อาศัยกายนั้นอยู่ มันเกาะเกี่ยวเนื่องกับกายกับจิต ถ้าวิปัสสนาเข้ามาตรงนี้ นี่เป็นการปฏิบัติธรรมจริง

ถ้าปฏิบัติธรรมจริงมันจะเห็นกายเห็นจิตจริง มันเป็นการทำลายหัวใจอันนี้ได้ หัวใจยิ่ง ทำลายยิ่งงดงาม หัวใจยิ่งทำลายยิ่งสกลใสนะ แต่เพราะเราถนอมไว้ไง เราถนอมหัวใจนี้ไว้เพื่อจะทำลายสิ่งอื่น รับรู้สิ่งอื่น ความรู้สิ่งอื่นเป็นภาระทั้งหมด เป็นภาระเป็นความพะรุงพะรัง อันนั้น เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมหรือ?

การประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นการสละออก สละออกเพื่ออะไร? สละออกมาเพื่อให้เห็นตัว กิเลสไง สละออกไปสิ่งที่มันจะรู้ไปเห็นนี้มันบังไว้ไง มันว่ามันไม่มี แล้วมันรู้สิ่งต่าง ๆ พอรู้สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาจิตมันก็ฟูขึ้นมา พอใจขึ้นมา รับรู้สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา มันดีใจ พอใจ เห็นใจ นี่มันบังเงาไว้ มันเพื่อจะไม่ให้เห็นตัวมัน ถึงต้องผ่านตรงนี้เข้าไปอีก

ถึงพอมันสงบขึ้นมาแล้วรับรู้สิ่งต่าง ๆ คืออุปจารสมาธิ จิตนี้สงบเข้าไปแล้วรู้สิ่งต่าง ๆ แล้ว ต้องพลิกออกมา พลิกเข้ามาให้เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมโดยตรงของการประพฤติปฏิบัติธรรม ต้องให้เห็นกายกับจิตเท่านั้น แล้วทำลายตรงกายกับจิตนั้น พอทำลายกายกับจิตนั้นเหมือน ทำลายกายกับใจ แล้วใจไปอยู่ที่ไหน?

เพราะทำลายใจ ใจตัวนั้นมันเอากิเลสมาบังไว้ แล้วออกไปรับรู้ ถ้าทำลายใจก็ทำลายสิ่งที่บังไว้ ทำลายสิ่งที่บังไว้ก็เข้าไปเห็นถึงตัวของจิต พอตัวของจิตเห็นความรู้ตามสัจจะความจริงว่า มันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป มันเป็นอนัตตาโดยธรรมชาติของมัน สิ่งที่เป็นอนัตตา ๆ วัตถุสิ่งต่าง ๆ สิ่งของต่าง ๆ ข้างนอก วัตถุนี้เราว่าเป็นอนัตตาเพราะเราเห็นความสภาพแปรไป

แล้วทางวิทยาศาสตร์ก็ยืนยันไว้ วิทยาศาสตร์มาเพื่อ ๒๐๐ ปีนี้เอง ศาสนานี้มา ๒,๕๐๐ กว่าปี ความว่าเป็นอนัตตานี้ยืนยันมาแต่ดั้งเดิม แต่ความเห็นของเรามันไม่เห็นตาม พอวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้เราก็เชื่อตามวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ทำให้ศาสนานี้เห็นภาพชัดขึ้น คมชัดขึ้นจากทางวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ศาสนา แต่ความจริงอันนั้นทางวิทยาศาสตร์ก็รับรู้กันไปข้างนอก แล้ววิทยาศาสตร์การทดลองก็ไม่เหมือนกัน

แล้วที่นี้วิทยาศาสตร์ทางจิตล่ะ? กิเลสคนก็ไม่เหมือนกัน ความยึดของใจก็ไม่เหมือนกัน บารมีจิตนิสัยที่สะสมมาก็ไม่เหมือนกัน เวลาวิปัสสนาเข้าไปถึงเป็นสมบัติส่วนตัว พระพุทธเจ้าถึงวางไว้เป็นเรื่องของปัจเจกตั้ง อกาลิโก ไม่มีกาล ไม่มีเวลา ดวงใจทุกดวงใจจะหันกลับมาเดินถูกทางนะ หันกลับมาแล้วเดินถูกทางเข้าไป ดวงใจดวงนั้นประเสริฐ

ใจที่สิ้นจากกิเลสทั้งหมดอยู่ในร่างกายของเรา ถ้ามหาความสุขที่ไหน ความสุขที่ว่าสุขกับทุกข์ที่ว่าเราชั่ว บุญหรือบาปให้ผลเป็นดีและชั่ว ดีและชั่วนี้วางไว้ มันประเสริฐยิ่งกว่าความดีต่าง ๆ คิดว่าความดีนี้เป็นสิ่งที่สร้างสมบารมีต่อไป องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสร้างสมบารมีเกิดมา พอสิ้นสุดไปแล้วบารมีนั้นให้ผลไป แต่เวลาใจดับไปแล้วหมดกัน ถึงที่สุดแล้วดีหรือชั่วก็ส่งมาถึงที่สุด ใจนี่เป็นวิมุตติ

วิมุตติสุข สุขอันที่ว่าไม่ใช่ขันธ สิ่งที่ไม่ใช่ขันธอยู่ในร่างกายของผู้ที่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ถ้าปฏิบัติธรรมไม่สมควรแก่ธรรม มีร่างกายและมีจิตใจ มีร่างกายเกิดเป็นมนุษย์ พระพุทธเจ้าก็เป็นมนุษย์ อัครสาวกก็เป็นมนุษย์ ต้องเป็นมนุษย์สมบัติ เพราะมนุษย์สมบัตินี้เป็นที่ว่าเป็นกลาง กลางที่ว่ามิทุกข์กับสุขที่เราจะค้นคว้าได้ แล้วก็ถึงทุกข์กับสุข เข้าใจทุกข์กับสุข แล้วก็ปล่อยวางทุกข์กับสุขไว้ตามความเป็นจริง พ้นจากบุญกุศล พ้นจากความสุขเข้าไป

แล้วมันสุขไปได้อย่างไรอีกทีล่ะ? มันสุขของมันด้วยอิมพองใจ ความอิมเต็มของใจ ใจนั้นอิมเต็มแล้วใจไม่ออกมาอยู่กับเรื่องภายนอก นี่คือการประพฤติปฏิบัติธรรม ถ้าเราจะประพฤติปฏิบัติธรรม นี่ถึงว่ามันไม่ไร้เคียงสา ถ้าไร้เคียงสาก็ประพฤติปฏิบัติธรรมแบบเด็ก ๆ แล้วก็วนเวียนอยู่ในวัฏฏะ แล้วก็เข้าใจ เห็นไหม ความเข้าใจว่าการประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นเป็นธรรม ความเข้าใจว่า

ใจมันก็หลอกไปสิ คุณคิดว่าทำลายเป็นชั้น ๆ เข้ามา ไม่ให้กิเลสมันหลอกออกไปรับรู้ข้างนอก
นี่รับรู้แล้วปล่อยวาง ๆ ๆ มันก็ปล่อยวางเข้ามา ๆ หินทับหญ้าไว้เฉย ๆ แล้วก็มีความรู้ต่าง ๆ แปลก
ประหลาดขึ้นไป เพราะจิตมันเป็นเรื่องแปลกประหลาดอยู่แล้ว แล้วมันไม่เคยตาย สิ่งที่ไม่เคยตาย
มันทรงตัวตลอดเวลา มันถึงว่าอยู่กับนิพพานได้ นิพพานนี้ก็ทรงตัวตลอดเวลา เพราะนิพพานชำระ
ให้สะอาดแล้ว จิตนี้พ้นออกไปแล้ว ชำระสะอาดมันก็คงที่ของมัน

แต่จิตนี้ยังไม่ได้ชำระให้มันสะอาด มันคงที่ของมัน คงที่ด้วยการสืบทอด สืบทอดด้วยกิเลส
บังไว้ พอสืบทอดด้วยกิเลสบังไว้มันก็เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างที่โลกคิด โลกประพฤติกฎปฏิบัติไปมันก็
มหัศจรรย์สิ มหัศจรรย์เพราะมันปล่อยแล้วรับรู้

(เทพสิ้นสุดเพียงเท่านี้)